

IN HEMELSNAAM

In hemelsnaam

*Hoe de zucht naar avontuur zijn wissel trekt
op een gezin in de 19e eeuw*

Geertje Paaij

Voor Adriana Johanna Frederica van Boxcel † 1919
En haar kinderen Johannes Paaij † 1968 en
Johanna Frederica Paaij † 1972

©2014 Geertje Paaij
www.geertjepaaij.nl

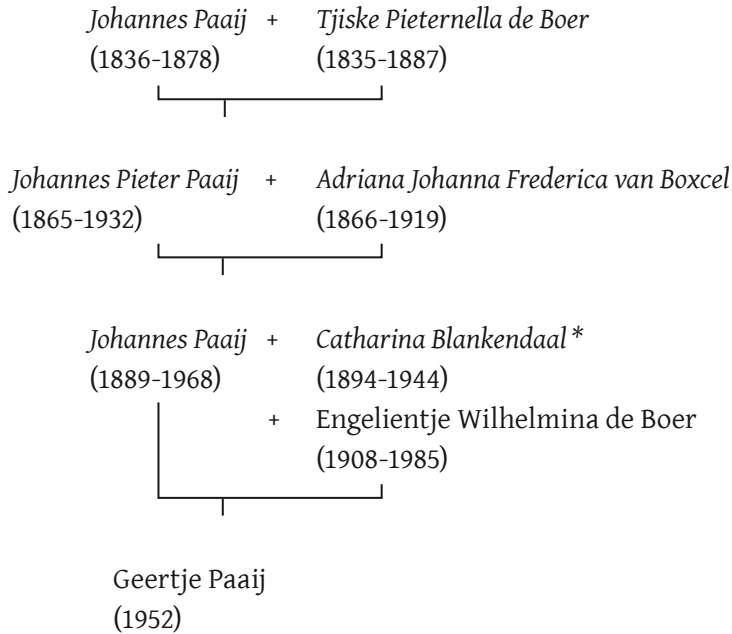
Omslagfoto: Emil de Jong, www.kijklens.nl
Vormgeving: Bert Holtkamp
Boektrailer: Thea de Wit
ISBN: 978 94 625 4630 1
Uitgegeven via: De Nieuwe Bestseller
www.denieuwebestseller.nl
Print: Printforce, Alphen a/d Rijn

Twitteren over dit boek?
Gebruik de hashtag #inhemelsnaam

Mores Doctrinae Semper Praestare Memento

(Denk eraan dat karaktervorming belangrijker is dan kennis)

Stamboom

* 4 kinderen uit huwelijk Johannes Paaij en Catharina Blankendaal:

Johanna Bregitta (Ant) (1919-2012)

Bregitta (Bep) (1920-1999)

Cornelis (Cor) (1923-1987)

Johannes (Jan) (1926-1998)

Voorwoord

Zaterdagochtend. Ik bladerde door *Volkskrant Magazine*. Op de omslag prijkte Lee Towers, The Voice of Rotterdam. De stad die mijn opa aan het eind van de negentiende eeuw achter zich liet. De laatste weken doolde hij steeds meer rond in mijn hoofd. Leen Huijzer, zoals Towers eigenlijk heet, vertelde over zijn vader, die in 1888 werd geboren. Met de terugblik op zijn jeugd trok hij meteen mijn aandacht. Ook ik had een oude vader. Geboren in 1889 en negentien jaar ouder dan mijn moeder.

Leen Huijzer komt uit een familie van nederige mensen. Ze schikten zich in hun lot en hadden thuis twee spreekwoorden: ‘Als je voor een dubbeltje wordt geboren, word je nooit een kwartje’ en ‘Dat is niet voor ons soort mensen weggelegd.’

Ik herkende er veel in. Ook mijn ouders waren eenvoudige mensen. Mijn vader was bordenwasser, bankwerker, leurde met melk langs de deuren en eindigde als stuka-door. Mijn moeder had werkhuizen. ‘Vergeet nooit dat je van eenvoudige komaf bent,’ was één van de gevleugelde uitspraken van mijn moeder.

Het stamboomboekje flitste door mijn hoofd. Jaartallen en namen sprongen tevoorschijn als verkeerslichten die het drukke verkeer in mijn hoofd regelden.

Via Twitter kreeg ik in 2012 een ver familielid als volger. Zij zorgde ervoor dat het stamboomboekje in mijn bezit kwam. Daarin las ik dat mijn grootouders trouwden toen

zij twintig jaar waren en vijf kinderen op de wereld zetten van wie er drie erg jong stierven. Alleen mijn vader en zijn zusje bleven in leven.

Ik was onthutst. Waarom heb ik dit nooit geweten? Wat ik wel wist, was dat mijn opa zijn gezin in de steek liet in Rotterdam en de kuierlatten nam naar het voormalige Nederlands-Oost Indië. Mijn vader en zijn zusje kwamen in rooms-katholieke gestichten voor arme verwaarloosde kinderen terecht.

Voor zover ik wist, leidde mijn oma een ellendig bestaan. Ze belandde in de goot en kwam daar aan haar einde.

In 1966 vertelde mijn vader in een brief aan Mies Bouwman zijn levensverhaal.

Zij was toen ontzettend populair met haar talkshow 'Mies en Scène'. In één van haar uitzendingen verscheen de oom van mijn moeder. Mijn vader vond dat zijn levensverhaal pas echt de moeite waard was om aan een breed publiek te vertellen. Elke avond opende hij zijn blauwe koffertje, haalde zijn schrijfmap tevoorschijn en begon te schrijven. Negen velletjes vol schreef hij. In mijn herinnering zat hij wekenlang in de voorkamer, dat was de pronk-kamer.

Mijn vader kreeg zijn brief op 25 november 1966 retour van Adrie van Oorschot, Vara-producer.

Van Oorschot schreef dat mijn vaders brief later interessant zou zijn voor zijn kinderen en dat de Vara in 'Mies en Scène' alleen actuele onderwerpen behandelde.

Ik was al jaren van plan iets te doen met mijn vaders levensverhaal. Ik wilde weten wat er precies met mijn oma was gebeurd en waarom er geen enkele foto van haar bestond.

OMROEPVERENIGING VARA

Algemeen Secretariaat: Hilversum Tel. (02950) 4 87 41
Heuvelaan 33 Postbus 175 Postgiro 500.000

De Heer J. Paay,
IJmuiderstraatweg 67,
Velsen-Oost.

Boven Uw antwoord vermelden i.v.p.: CWA/gev
Televisie-dienst

datum 25 november 1966.

Geachte Heer Paay,

Met veel interesse hebben wij Uw levensverhaal, zoals U die uitgebreid aan mevrouw Bouwman schreef gelezen. Bijgaand zenden wij Uw schrijven terug omdat wij denken dat het later voor Uw kinderen interessant zal zijn.

Wij hebben niet helemaal begrepen waarom U Uw levensloop aan Mevrouw Bouwman schreef, want zoals U weet zijn de onderwerpen die wij in het programma "Mies en Scène" behandelen aan de actualiteit gebonden. Tot onze spijt zien wij dus geen kans voor U een plaatsje in bovengenoemd programma in te ruimen.

Inmiddels verblijven wij,

hoogachtend,

(A. van Oorschot)

Producer Afd. Gev. Programma's.

bijlage: brief.

Brief van de Vara waarbij het levensverhaal van Johannes Paaij werd geretourneerd.

Het is nu of nooit, besepte ik na het lezen van *Volkskrant Magazine*. Mijn levenspad wordt steeds korter en daarmee het risico navenant groter dat niemand op zoektocht gaat naar het verhaal dat schuil ging achter mijn vaders brief.

Wat ik op dat moment niet kon bevroeden, was dat mijn persoonlijke levensgeschiedenis zou samenvloeien met die van mijn oma. Het bracht me aanvankelijk in een loyaliteitsconflict met mijn vader en zijn zus.

Iedereen heeft recht op het nalaten van een tastbare herinnering. Zelfs dat was mijn oma ontnomen...

Proloog

‘Nog eentje en dan liggen er weer vijf met zijn allen gezellig boven elkaar. Niemand gaat hier ongeschonden het graf in,’ zei hij, terwijl hij naar de weckpotten wees.

De man die hem assisteerde, keek hem uitdrukkingloos aan. Zo langzamerhand was hij wel gewend aan morbide grappen.

Van het uitgemergelde lichaam dat op de snijtafel lag, was de mond open, alsof de vrouw nog net een laatste kreet had geslaakt.

Een zaagje van een centimeter of dertig moest het karwei klaren. De schedel van de vrouw werd doormidden gezaagd waarna haar hersenen eruit werden gelicht.

‘Snijd jij ze in plakken?’

Zonder een woord te zeggen, knikte zijn assistent.

Toen ze later vertrokken, was het enige geluid het ruisen van de bomen.

Eén

De treincoupé zit vol forenzen. Sommige gezichten zijn me vertrouwd. Niet zo gek na vijf jaar dagelijks heen en weer reizen tussen Alkmaar en Hoorn. Ik sla *de Volkskrant* open. Mijn oog valt op een column van Michel Maas, die schrijft over *goena goena*, de Indonesische versie van tovenarij. De ‘doekoens’ zijn in Indonesië een normaal deel van het leven. Deze tovenaars hebben specialisaties. Je hebt er die je penis vergroten, die gebroken botten lijmen zonder lijm, die stress wegblazen, die kanker wegmasseren en die je onzichtbaar maken voor de anti-corruptiebestrijders. De Indonesische raad van schriftgeleerden heeft laten weten dat zwarte magie moet worden verboden. Het verbod is onderdeel van een ‘revisie’ van het Wetboek van Strafrecht. Dat stamt nog uit 1918, opgesteld door de Nederlanders. Een ander verbod is dat op ongehuwd samenwonen. De straf hierop wordt vijf jaar gevangenisstraf, en die voor overspel wordt dertig maanden.

Mijn opa, Johannes Pieter Paaij, vertrok eind 1891 met achterlating van vrouw en kinderen naar Medan en zou pas in 1930 terugkeren naar Rotterdam. Ik denk niet dat hij als getrouwde man al die jaren een kuis leven heeft geleid. Concubines waren in Nederlands-Indië in die tijd een gebruikelijk verschijnsel.

Als ik thuis kom, schept Ron het eten op. Elke avond wacht mij een heerlijke maaltijd. Een goed vooruitzicht na een

dag werken op het politiebureau in Alkmaar, waar ik projectassistente ben.

Een uur later kruip ik achter de pc en verdiep me in mijn vaders tijd.

In zijn geboortjaar, 1889, kwam er een verbod op de kinderarbeid. De arbeid van gehuwde vrouwen werd beperkt en van overheidswege tegengegaan, want het werken van moeders zou leiden tot kinderverwaarlozing en mannen zouden gezelligheid in de kroeg gaan zoeken. Mannen bemoeiden zich amper met de verzorging van hun kinderen, laat staan dat je van een opvoeding kon spreken.

In 1901 werd het eerste consultatiebureau voor zuigelingen geopend in Den Haag. Aan jonge vrouwen gaven ze allerlei blaadjes met raadgevingen mee.

Ik kijk naar het geboortjaar van Adriana Johanna Frederica van Boxcel, mijn oma. In 1901 was zij vijfendertig jaar en volgens de maatstaven van toen al stokoud. Vrouwen werden gemiddeld niet ouder dan zesenvestig jaar.

Ik kan me niet herinneren dat mijn vader mij ooit zelf iets over zijn moeder heeft verteld. Ik heb zelfs geen foto van haar.

‘Misschien was jouw opa een schatrijke bankier die zijn fortuin meenam naar Nederlands Oost-Indië,’ zegt Ron.

‘Ondenikbaar,’ antwoord ik. ‘In het stamboomboekje staat dat hij koopman in Rotterdam was en kapper werd in Medan. Ook schijnt hij daar dierenoppasser te zijn geweest. Vind je het geen giller? Naar zijn eigen kinderen keek hij niet eens om.’

Ik heb ontzettend veel zin om mijn opa belachelijk te maken. Welke normale man laat zijn gezin in de steek en smeert hem naar de tropen?

Ik zoek contact met het Tropenmuseum in Amsterdam en vertel dat ik foto's zoek van de kapperszaak van mijn opa in Medan. Al snel mailen ze mij een link naar twee foto's met het uithangbord van zijn scheersalon.

Het straatbeeld van Kesawan ontrolt zich aan me. Ik tel drie rijtuigjes met een bespannen paard, veel lopende mensen en ik zie twee in het wit geklede mannen de straat oversteken. Boven veel winkels hangen uithangborden. Links eentje van Seng Hap. Naar ik later uitvogel, was dit een warenhuis waar alles verkrijgbaar was. Pal er tegenover ontdek ik het uithangbord van mijn opa: *Hollandsche Scheersalon J.P. Paaij*.

Ik kom maar niet los van de foto's. De autoriteiten spoor-den mijn opa op voor mijn vader. Hij zocht mijn opa in 1907 op omdat hij zijn toestemming nodig had om in militaire dienst te kunnen gaan. De vraag die mij het meeste bezighoudt, is of mijn vader bij zijn aankomst mijn opa hartelijk in de armen viel of dat hij hem zag als de aanstichter van alle ellende.

Winkelstraat Kesawan, Medan met uithangbord 'Hollandsche Scheersalon J.P. Paaij'.

Twee

Ik ga langs bij de bibliotheek waar een boekje van het Laurentiusgesticht voor me klaarligt. In 1915 uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan.

‘Het is nog maar net een paar uur binnen,’ zegt de bibliothecaresse vriendelijk. Ik houd een schrift met een harde kaft in mijn handen. Donkerbruin gemarmerd met een grijze bies aan de linkerkant.

Door het droevig lot en de treurige toekomst van zoovele knapen, behorende tot door haar bezocht wordende arme gezinnen, was het de hartewensch van den zegenrijke Sint-Vincentiusvereeniging om een huis te kunnen vinden en inrichten, waar dergelijke jongens konden worden verpleegd en alzoo worden behoeft voor een voor hen zoozeer te vreezen zedelijken en lichamelijken ondergang.

Het zijn deze openingswoorden van het gedenkboekje die mij doen huiveren. Mijn afgrijzen neemt toe als ik doorlees. Het is één grote zelfverheerlijking waarin zinsneden zoals ‘het liefdewerk tot stand brengen’ niet in de buurt komen van de harde werkelijkheid waarin voor vriendschap en intimiteit geen plaats was. Jongetjes werden slechts als ‘verpleegden’ aangeduid en niet als individu gezien.

Het bestuur zag zich in 1891 geplaagd voor een ‘gewichtig besluit’: het benoemen van een nieuwe vader en moeder, ofwel voortaan de opvoeding der jongens aan een

corporatie van geestelijke Broeders toe te vertrouwen. Zij kregen instructies de jongens in de eerste en voornaamste plaats het 'vervullen hunner godsdienstplichten' bij te brengen.

Ik zie foto's van de jongens en hun slaapzalen. Drie rijen met bedden. Koortsachtig tast ik de gezichten van de jongens af, maar herken mijn vader niet. Toch biggelt er een traan langs mijn wang.

Het moet een enorme dreun voor hem zijn geweest om gescheiden van zijn moeder en zusje op te groeien achter de gestichtsmuren.

Zou mijn vader zichzelf als klein jongetje vaak in slaap hebben gehuild? Ik kan me niet voorstellen dat er aan zijn bed weleens een broeder stond die een slaapliedje voor hem zong als hij bang of verdrietig was.

's Avonds val ik in slaap met de gedachte aan een oud kinderliedje dat mijn vader vroeger voor me zong als hij mij naar bed bracht:

*Maantje tuurt, maantje gluurt
al door de vensterruiten
Weet je wat het zeggen wil?
't Is in de kamer zo stil, zo stil
Zijn de kindertjes al naar bed
of lopen ze nu nog buiten
Zijn de kindertjes al naar bed
of lopen ze nu nog buiten
Lieve maan, kijk er eens aan
ze liggen allang in de veren
Mooi, zegt het maantje en lacht en lacht*

*'k Wens jullie allemaal goede nacht
Morgen is er weer nieuwe pret
dan kun je weer spelen en leren
Morgen is er weer nieuwe pret
dan kun je weer spelen en leren*

Slaapzaal der kleine Jongens

De volgende ochtend sla ik nogmaals het gedenkboekje open.

Zou mijn vader het ermee eens geweest zijn als hij nu zou lezen: 'Menig knaap wordt toevertrouwd, komende uit een gezin waar godsdienst zo goed als onbekend is en veelal als gevolg daarvan, het zedelijkheidsgevoel tot een laag peil gedaald is. Menige jongen wordt opgenomen, die niet door de dood, maar door het wangedrag van zijn ouders als 't ware wees is geworden. Wij willen hierover echter niet verder uitweiden, er zouden anders uit de rapporten, die omtrent de verpleegden worden ingediend, alvorens tot hun opname wordt besloten, menig treurig feit te vermelden zijn.'

Ik pak de brief van mijn vader erbij en zoek naar passages over zijn opname.

Een jeugd heb ik praktisch nooit gekend. Als kind van vier jaar werd ik uitbestede, daar mijn vader als koloniaal naar Indië was gegaan en mijn moeder met de kinderen liet zitten. Dat was vroeger erg makkelijk. Ondersteuning kregen die vrouwen vroeger niet, zodoende waren mijn zusje en ik dan bij die en dan weer bij een ander. Dat duurde zo een tijdje totdat ik, omdat moeder ziek werd (bepaald van alle narigheid), in het Laurentiusgesticht terecht kwam. Dat werd beheerd door broeders, zogenoemd liefdadigheid. Een zeer strenge opvoeding.

De karwats of rottang stond voor je klaar. Zoveel sneden brood en altijd stampot met eens in de week een heel klein stukje vlees. Ik werd soms bont en blauw geslagen en dat duurde tot ik de leeftijd van zestien jaar kreeg. Toen vond ik het welletjes en ben ik door tussenkomst van een oom eruit gekomen. Mijn jeugd was met recht meer slaag dan eten. Mijn zusje, die stumperd, heeft het net zo erg gehad als ik.

Het gedenkboekje bedient zich van verbloemende taal:

Het zal nauwelijks nodig zijn te vermelden, dat er onder de verpleegden wel eens voorkomen, wier gedrag reden tot klagen geeft; zij worden dan ernstig vermaand en naar behoren gestraft. Mochten de herhaalde waarschuwingen niet baten en hun aanwezigheid een nadelige invloed op de overige jongens gaan uitoefenen, dan wordt hun een verder verblijf in het gesticht ontzegd. Zulks behoort echter tot de uitzonderingen, op verreweg de meesten oefent de opvoeding in het gesticht de heilzaamste invloed uit.

Mijn oma Adriana knokte ongetwijfeld voor een betere toekomst voor haar kinderen en dacht waarschijnlijk dat de gestichten de één na beste oplossing waren. Daarmee bracht zij als moeder het zwaarste offer.

Als je je eigen kinderen bij de voorkeur van een armen-gesticht moest afleveren, waren ze niet meer van jou. Daarna waren ze van de broeders of van de nonnen.

Beeld na beeld verschijnt op mijn netvlies. Adriana die aanklopte bij een broer of zus en na twee dagen weer verder moest rondtrekken omdat er geen eten was om alle hongerige monden te voeden. Adriana schuifelend door de straten van Rotterdam met aan ieder hand een peuter. Adriana die uitgeput in een portiek was weggedoken en haar laatste centen telde. Adriana die voor een aalmoes aanklopte bij de armenzorg.

Een huwelijk uit liefde. Bestond dat in 1886? Het omslagpunt daarvoor lag omstreeks bij de Industriële Revolutie.